

GEBZE MENZILHANESİNİN FİZİKÎ YAPISI VE MÜŞTEMİLATI (1700-1850)

Yaşar BAŞ*

Giriş

Menzil teşkilatı, Osmanlı posta ve haberleşme teşkilatının önemli kurumlarından biri olmuştur. Buralarda ulakların ve beygirlerinin kısa süreli konaklama, dinlenme, iâşe, imâte vb. temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Menzillerden, başta ulaklar olmak üzere,¹ tüccarlar, özel işi olanlar, vezir, beylerbeyi, mütesellim, sancak beyi emri ile hareket edenler,² asker ve zahire nakli gibi hususlarda gelip geçenler yararlanmış ve beygirlerini değiştirmişlerdir.³

Osmanlı coğrafyasında menziller, XVII. yüzyılın sonlarında yapılan büyük düzenlemeyle yeniden teşkilatlanmış ve bir çatı altında toplanmıştır. Bu bağlamda, menzil hizmetlerinin finansmanı ve idaresi hususunda 1698 yılında yapılan düzenlemeler dikkati çekmiştir. Söz konusu tarihten itibaren menziller, “menzilhane” adı ile kullanılmaya başlanmıştır. Daha öncesinde menzil beygirlerini kimlerin ve ne şekilde temin edeceği ve besleyeceği konusunda farklı uygulamalar mevcut iken, bu tarihten itibaren menzil beygirlerinin tedariki, beslenmesi, ulaklara verilmesi; menzillerin iltizama verilmesi vs. konularındaki uygulamalar ile menzil idareleri tek çatı altında toplanmıştır.⁴ Bununla beraber, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren, menzilhaneler önemini yitirmeye başlamıştır. Sultan II. Mahmut zamanında, 23 Ekim 1840 tarihinde ise, yerlerini posta teşkilâtına bırakmıştır.⁵

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: yasarbas2000@hotmail.com

1 BA, A. E. SABH. I (Ali Emiri. I. Abdülhamid), nr. 50/3563.

2 Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, İstanbul 2010, s. 293.

3 Bu bildirinin Giriş ve Gebze Menzilhanesi ile ilgili ilk 3 sayfalık kısmı, yazarın aynı konudaki makalesi özetlenerek hazırlanmıştır. Bkz. Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, p. 101-126.

4 Cemal Çetin, *Anadolu’da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2009, s. 15 vd; Gebze Menzilhanesi hakkında geniş bilgi için bkz. Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, p. 101-126.

5 Necdet Aysal, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 40, Kasım 2007, s. 527; Nesimi Yazıcı, “II. Mahmut Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (28-30 Haziran 1989)*, Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 157; Nesimi Yazıcı, “Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı. 3, s. 336.

Gebze Menzilhanesi

Gebze Kasabası, Osmanlı devrinde önemli bir gelişme gösterememiştir. Ancak ana yolların üzerindeki konumu dolayısıyla Anadolu'nun en önemli konaklama/menzil merkezi olarak öne çıkmıştır. Gebze Menzilhanesi, Üsküdar'dan sonra, doğu yönünde 9 saatlik mesafede ve Anadolu menzilhanelerinin ayrılma ve birleşme noktasında yer almıştır. Ulaklar, Gebze'den itibaren yönlerini tayin etmiş; Batıya Üsküdar yönüne gidenler, burada birleşmişlerdir. Bu sebeple Anadolu'daki en yoğun Menzilhane olmuştur.

Osmanlı devrinde Gebze, asker, hac, surre, sefir ve ulak konaklamalarının ana birleşim ve dağıtım menzili olarak öne çıkmıştır. “*Ulu yol*” ya da “*hac yolu*” olarak isimlendirilen Anadolu'nun sağ kolu, Üsküdar'dan başlayarak, Gebze-Dil İskelesi veya İznikmid üzerinden, İznik, Yenişehir, Bozöyük, Eskişehir, Seyitgazi, Hüsrev Paşa Hanı, Akşehir, Ilgın, Konya, Karapınar, Ereğli, Adana ve Antakya'ya, oradan itibaren bir kol Halep'e, bir kol da Şam'dan Hicaz ve Mısır'a ulaşacak şekilde iki ayrı güzergâh takip etmiştir. Yolun Üsküdar'dan başlayıp Antakya üzerinden Halep'e uzanan güzergâhı, ana eksenini oluşturmuştur.⁶ 5 Temmuz 1796 tarihli hatt-ı hümayunda diğer yolların bozuk olması dolayısıyla surrenin, Gebze, İznikmid ve Lefke yolunu tercih ettiği beyan edilmiştir.⁷ 6 Mart 1817 tarihli Hatt-ı Hümayun ekinde ise, Surre Emiri Said'in, Şam'dan hareket eden surre ve hacı kafilesinin Dil İskelesi'nden geçmek suretiyle Gebze'ye gelmiş oldukları, buradan İstanbul'a doğru hareket edecekleri bildirilmiştir.⁸

Her biri birbirinden farklılık arz edebilen askerî, hac-surre ve ulak menzilleri, Gebze'de kurulmasına karşılık, sadece ulak menzilhanesi belli bir mekâna sahip olmuştur. Menzilhane, kasaba sınırları dâhilinde geçici ve geniş arazide kurulan konaklama menzillerinin dayanağı, haberleşme, yardım ve bağlantı noktası, esas olarak da ulak menzilhanesi işlevini yerine getirmiştir.⁹ Konumu dolayısıyla benzerlerine kıyasla daha özenle tanzim edilmiştir. Tamir ve bakımına özen gösterilmiştir. Diğer menziller, pek çok yönden bu menzilhaneyi örnek almıştır. Mesela 3 Eylül 1758 tarihli emirnamede, Üsküdar Menzilhanesi'nin, Gebze Menzilhanesi gibi tanzimi talep edilmiştir.¹⁰

Gebze Menzilhanesi hakkında tespit edilebilen en erken kayıt 1691 tarihlidir. Konu ile ilgili pek çok belge ve bilgi arasında, bu tarihi takip eden kayıtların sayısı 3-5 kadardır. Osmanlı coğrafyasında bulunan menziller hakkında 1698 yılında yapılan büyük düzenlemeden sonra, menzilhane ile ilgili bilgilerin daha çok görülmeye başlaması, Menzilhane'nin XVII. yüzyılın sonlarında teşkilatlanmış olduğunun bir işareti olabilir. Ancak bu durum, Gebze gibi yoğun yolculuk yapılan bir kasabada, daha önce menzil hizmetinin verilmemiş olduğu anlamına gelmez.¹¹ Bugün Kocaeli ili Gebze İlçesi'nde, Menzilhane Caddesi, Menzilhane Mahallesi ve Menzilhane Hamamı adlı birbiriyle iç içe yer ve mekân isimleri bulunmaktadır. Gebze Menzilhanesi de Sultan Orhan zamanında yapıldığı ileri sürülen Menzilhane Hamamı civarında kurulmuş olmalıdır.¹²

6 Mehmet Fatih Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 921; Sema Altun, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 913; Yusuf Halaçoğlu, “Ulaşım ve Yol Sistemi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 3, İstanbul 1991, s. 127; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 65 vd. İzzet Sak, Cemal Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2004, 182.

7 BA, HAT (Hatt-ı Hümayun), nr. 1415/57806; Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 104.

8 BA, HAT, nr. 760/35892; Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 104.

9 Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 105.

10 BA, A. E. SOSM. III (Ali Emiri. III. Osman), nr. 16/1044.

11 Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 103, 104.

12 Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 105.

Gebze Menzilhane Hamamı (KBB Arşivi)

Menzilhanenin Fizikî Yapısı ve Müstemilatı

Fizikî Yapısı

Menzilhane yapıları, genel olarak iki ana bölümden meydana gelmiştir. *Birinci grubu*, insanların meskûn olduğu yerlerdir. Bunlar, menzilci, çalışanlar ve ulaklar için kurulan belli bir hane veya çalışma/dinlenme mahallerinden oluşmuştur. Bina veya binaların sahip oldukları odalar ile mescit, mutfak, kahvehane, tuvalet, banyo gibi birimler birinci grupta yer almıştır. İkinci grup yapılar, ahır, samanlık ve depo gibi birimlerdir.¹³

Menzihanelerde, insanların ve hayvanların kaldıkları kısımlar genellikle birbirine yakın veya iç içe olmuştur. Kışın ısınma durumu ve güvenlik unsuru dikkate alınacak olunur ise, konaklama, temel ihtiyaçların karşılanması, insanların ve hayvanların gözetimi ile postanın korunması için, görevliler veya yolcuların kaldığı odaların en azından bir kısmının, hayvanların kaldıkları ahır ile yarı bağlantılı olmasına dikkat edilmiştir. Esasen bu yapı şekli, hemen her han, menzil veya benzeri yapıların esaslarından olmuştur.¹⁴

Gebze Menzilhanesi'nin binaları, hanları veya fizikî yapısını ilgilendiren yapı veya yapılar hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilememiştir. Ancak anlaşıldığına göre Gebze Menzilhanesi, iyi teşkilatlanmış yapılardan biri olarak klasik menzilhanelere uyan yapı gruplarından oluşmuştur. Anadolu'nun merkezi ulaşım yollarının kesiştiği bir konumda bulunan Menzilhane, bir sofa ve bir kaç oda, mutfak, banyo, tuvalet, ahır, samanlık, depo, ambar, çeşme veya kuyu gibi bölümlere sahip olmuştur. Yoğun yolculuk yapılan bir konumda bulunmasına karşılık, sade bir şekilde tefriş edilmiştir. Fizikî yapısında hayvanların ve görevlilerin kaldığı bölümler ile samanlık ve depo gibi gruplar yer almıştır.¹⁵ O devrin şartlarına göre işlevini en iyi yapabilmesi bakımından mirî tarafından desteklenmiştir. Bakım onarım işlerinin takibi ve giderleri, devlet tarafından karşılanmıştır.

13 Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 177; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-37.

14 Yusuf Halaçoğlu, *Menziller*, s. 177. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-38.

15 Ayrıca bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-38.

Menzilhaneye'nin fizikî yapı gruplarında zamanla bazı değişiklikler yapılmıştır. Mesela 1764 ve 1774 yılları arasında Gebze Menzilhanesi'nin yeniden ve hızlı bir şekilde tanzimi ve bu düzenlemeden kaynaklanan giderlerin karşılanması emredilmiştir.¹⁶ 30 Nisan 1822 tarihinde bir mirî handan ibaret Gebze Menzilhanesi'nin onarımı söz konusu olmuştur.¹⁷ On yıl sonraki tespitlere göre, İzmit'te, Gebze Menzilhanesi beygirlerine bir han daha tahsis edilmiştir. Hanın tamiri için, 1832 yılında, İzmit mimarlarından Mehmed Raşit ve Ali Halife görevlendirilmiştir.¹⁸

Müştemilatı (Mal Varlığı)

Menzilhaneye, kaydedildiği gibi fizikî olarak bir bina/han veya hanlardan oluşan yapılardan oluşmuştur. Birkaç defter kaydından hareketle Gebze Menzilhanesi'nin mefruşat, oturma grubu, mutfak ve temizlik eşyası, ısınma ve aydınlatma malzemeleri, hayvan, taşıma ve hayvan koşum takımları, hayvan yemi ve hayvanlar ile ilgili diğer malzemelerden ibaret müştemilatı hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Bunlardan *birincisi* Menzilci Mehmed'in ölümü üzerine 8 Temmuz 1729 tarihinde düzenlenmiştir. Mehmed Efendi'nin evinde ve Menzilhaneye'de bulunan eşyayı göstermektedir. İki ayrı listede gösterilen mal varlığı listesinin *ilki*, 26 Haziran 1729 tarihlidir ve Mehmed'in evinde bulunan şahsî mal varlığı ile ilgilidir. Bu listede ağırlıklı olarak menzilcinin hanesinde mevcut olan yatak ve oturma odalarının mefruşatı ile mutfak eşyası yer almıştır. Eşya türlerinin toplam kıymetleri belirlenmiştir. Ancak sayıları ve birim fiyatları kaydedilmemiştir. Dolayısıyla bunlar değerlendirmeye alınmamıştır.

Aynı defterdeki 8 Temmuz 1729 tarihli ikinci liste, Mehmed'in mülkü olarak Menzilhaneye'de bulunan beygir, beygir donanımları, tefrişat ve mutfak eşyası ile hububat ve samanı gösteren 36 parçalık eşyaya aittir.¹⁹

Menzilhaneye'nin müştemilat kaydı ile ilgili *ikinci* defter, 8 Mayıs 1804 tarihlidir. Üsküdar ve Gebze menzilhanelerinin Giridî Hüseyin'den Hancızade Salih Ağa'ya devri sırasında hazırlanmıştır. Gebze Menzilhanesi'nin mirîye ait 39 parçadan oluşan eşyası kayda alınmıştır.²⁰

Bu konudaki *üçüncü* defter, Alemdar Ahmed Ağa'nın menzilci olduğu 13 Mart 1808 tarihinde tutulmuştur. Menzilhaneye'nin mirî adına 32 kalemlik; Menzilci Alemdar Ahmed Ağa'nın mülkü olarak kayıtlı 11 kalemlik toplam 28 beygirin ve eşyanın listesi tespit edilmiştir. Ayrıca Alemdar Ahmed Ağa'ya ait eşyanın birim fiyatları takdir edilmiştir.²¹

22 Temmuz 1820 tarihli *dördüncü* bir defterde ise, Gebze Muhtarı Menzilci İbrahim Efendi ile Gebze Ayanı ve Dergâh-ı Ali Gediklisi Zaim el-Hac Ali Ağa'nın zamanında Üsküdar, Dilbaşı ve Gebze menzilhanelerinde bulunan, satın alınan, yeni kayda geçen muhtelif eşyanın ve bunların kıymetleri kayda geçirilmiştir. Bu tespitlerde, Gebze Menzilhanesi'nin mutfak, samanlık ve ahırında bulunan 19 kalemlik mal varlığı işlenmiştir. Ayrıca Menzilhaneye'nin odaları ve kahvehanesinde mevcut 12 kalem eşyanın yanında saman ve arpanın miktarı ve birim tutarlarına yer verilmiştir.²²

16 BA, C. NF (Cevdet Nafia), nr. 31/1539, 1540.

17 BA, C. NF, nr. 16/774.

18 BA, C. NF, nr. 17/846.

19 BA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr.10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 36 vd.

20 BA, *Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF)*,31174, s. 2; Bu kayıt, bir incelemede 1806 tarihli gösterilmiştir. Bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 36 vd.

21 BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

22 BA, D. MKF, nr. 31473, s. 3-16.

Tanzimat hükümleri gereğince, menzilhaneler postahanelere çevrilmiş, müştemilatı ve idâresi Hazîne'ye devredilmiştir. Bu vesileyle Gebze Menzilhane, 21 Aralık 1839 tarihli emirle Hazîne'ye teslim edilmiştir. Mirî adına Postahane olarak emâneten işletilmek üzere Selim Ağa'ya ihale edilmiştir. Bu sırada tespit edilen müştemilatı ile Asım Bey tarafından 5 Mart 1840 tarihinde mevcut beygir ve eşyanın listesi büyük ölçüde birbirine uymaktadır. Sadece ilk tutulan listede, eski ile yeni, kullanılan ile kullanılmayan eşyanın ayırımı yapılmamıştır. Muhasebe kayıtlarında bu durum açıkça tespit edilebilmektedir.

Söz konusu *beşinci* defterde, Gebze Menzili Postahanesi'nin, beygir, demir, katran, semer, koşum takımı, beygir, araba sayısı vs. ile ilgili 20 kalemlik varlık listesi ve birim kıymetleri çıkarılmıştır. Bunlardan yola çıkılarak menzilhanelerin görevlileri ve hayvanlarının günlük kullanım eşyası ile ilgili daha elle tutulabilir bazı tahminler ve tespitler yapmak mümkün olabilmektedir. Listeler karşılaştırıldığında, farklı dönemlere ait olmalarına rağmen, kullanılan eşyanın önemli oranda benzeştiği anlaşılmaktadır.²³

Eşya Gruplarına Göre Mal Varlığı

Gebze Menzilhane'nde insanların kullandığı eşya türlerinin bütününe bakılınca, esas itibariyle dörde ayrıldığı görülmektedir. Bunların *birinci* grubu dinlenme, oturma, uyuma ve ibadet ile ilgili kilim, yorgan, yastık, battaniye, minder ve seccade gibi oda veya sofa eşyasıdır. *İkincisi*, yemek ve servis hizmetleri için kullanılan tabak, tencere, sahan, cezve, sini gibi eşyadır. *Üçüncüsü*, ısıtma, ısınma ve yemek pişirmek için kullanılan eşya gibilerdir. *Dördüncü* grup ise, diğer hizmetler, yani aydınlatma, su temini, temizlik, yemek veya daha başka işler için kullanılan şamdan, leğen, ibrik, sitil gibi eşyadır.²⁴ Mevcut eşya türlerini, mefruşat-oturma, giyim-yatak-örtünme, mutfak-temizlik, ısınma-aydınlatma şeklinde yine dörde ayırmak da mümkündür (Tablo 1).

Tablo 1: Farklı dönemlerde Gebze Menzilhane'sinin mefruşat, oturma, yatak, örtü grubunu gösterir liste

Adı	İşlevi	8 Tem. 1729 ²⁵	8 Mayıs 1804 ²⁶	13 Mart 1808 ²⁷	22 Tem. 1820 ²⁸	5 Mart 1840 ²⁹
Mefruşat, oturma grubu vb.						
İskemle (ağaç)	Oturma grubu			2		
Kilim (yıpranmış, eski)	Döşemelik grubu	8				
Makad (Beylik sofa makad, eski)	Oturma grubu	1				
Minder	Oturma grubu	7			1	
Minder	Oturma grubu				3	
Minder (içi pamuk dolu, eski)	Oturma grubu				3	
Minder (pamuklu)	Oturma, yaslanma		12	4	2	
Seccade (halı)	İbadet amaçlı örtü		1	1		
Yasdık (büyük)	Yaslanma, uyuma				6	
Yasdık (yıpranmış, eski)	Yaslanma, uyuma				7	

23 BA, MAD, nr.10494, s. 32, 34, 35.

24 Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-38.

25 BA, MAD, nr.10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37.

26 BA, D. MKF, 31174, s. 2; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37, 38.

27 Listede açık renkle gösterilen rakamlar, mirîye ait; koyu renkli rakamlar, menzilciye ait eşyayı göstermektedir. BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

28 BA, D. MKF, nr. 31473, s. 3.

29 BA, MAD, nr.10494, s. 32, 34, 35, 38.

Yastık (orta)	Yaslanma, uyuma				2	
Yastık (küçük)	Yaslanma, uyuma				6	
Yastık (beledî)	Yaslanma, uyuma		12	4		
Yastık (kadife)	Yaslanma, uyuma		8			
Yastık (kadife, yıpranmış, eski)	Yaslanma, uyuma			4		
Yastık (beledî, yıpranmış, eski)	Yaslanma, uyuma	14				
Giyim-yatak-örtü grubu						
Abiye (nuger, beylik, yeni)	Giyim eşyası					64
Cibinlik	Uyuma					1
Beylik (bir tür battaniye)	Isınma, örtü malzemesi		6	5	2	
Keçe (yıpranmış, eski)	Giyim, ısınma, örtü		7		18	
Keçe (menzil keçesi)	Giyim, ısınma, örtü	68				
Keçe (yeni iş keçesi)	Giyim, ısınma, örtü	22				
Şilte (örtü)	Oturma, yatma örtüsü		2			
Velense (eski, yünlü battaniye)	Döşemelik örtü	1				
Yastık (baş)	Yatma, uyuma malzemesi		2			

Menzilhanenin oturma grubu, gayet sade olarak düzenlenmiştir. Grup, iskemle, makad, minder ve yastıklardan oluşmuştur. 1729 yılında döşemede sekiz eski kilim mevcut iken, daha sonra çeşitli sebeplerle mefruşat arasından çıkarılmışlardır. Mefruşat grubunun en önemlisi “beylik sofa makad” denilen ve genellikle sofa veya salon gibi geniş mekânlarda konuşlandırılan mobilya türüdür. Makad, oturak, oturulacak yer, minder anlamına gelmektedir. Bugün kırsal kesimde halen kullanılabilen, kanepa yüksekliğinde, genellikle pencere önlerini kaplayan bir tür eski tür mobilya grubudur.³⁰ Buna göre, menzilhanenin bir sofası olduğu anlaşılmaktadır. Halıların bulunmadığı yıllarda, sofada yoğun olarak minderler ve yastıklar kullanılmıştır. Bunların, makad veya döşeme üzerinde, oturma ve dinlenme amaçlı olarak değerlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Oturma grubu gibi, giyim, yatak ve örtü mefruşatı, az sayıda, bir kısmı eski ve basit battaniye, yastık, keçe ve iş elbisesinden ibaret kalmıştır. 1729 yılında görülen halıların dışında daha, sonraki yıllarda halıların kullanımda olmadığı anlaşılmaktadır. En dikkati çeken eşya türü, sadece 1840 yılı tespitlerinde görülen, sivrisinek ve benzeri zararlı hayvanlardan korunmak için yatağın üstüne kurulan cibinliktir.³¹ Bu eşya, burada kalma durumunda olan menzili, kâhya veya yolcular için hazırlanmış olmalıdır. Menzilhanenin, 1820 yılında bir yazıcısı, bir anbar emini, bir nalbandı, dört kethüdası, sekiz seyisi, iki menzil hademesi, on dört sürücüsü olmak üzere, toplam 31 çalışanın varlığı tespit edilmiştir.³²

13 Aralık 1840-12 Mart 1841 tarihleri arasında Menzilhane Müdürü Mehmed, Kâtip Mehmed, kâhya, sürücüler ve seyisler olmak üzere, ortalama 18-20 kişilik görevli grubu olmuştur.³³

Bu ayrıntılara göre menzilhane, en azından XIX. yüzyılın ilk yarısında görevlilerin veya gelip geçenlerin kısa süreli dinlenmesine göre düzenlenmiştir. Kalabalık bir yolcu grubu için gerekli olan düzgün ve rahat bir uyuma ve konaklamaya uygun mefruşat ve eşyaya göre tefriş edilmemiştir (Tablo 1).

30 Bkz. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011, s. 1001.

31 İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 253.

32 BA, D. MKF, nr. 31481, s. 2; menzilhanenin görevlileri için bkz. Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 113-114.

33 BA, *Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML. MSF)*, nr. 2126, s. 2, 4, 6; 1923, s. 2-3; Ayrıca bkz. Yaşar Baş, “XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi”, p. 113-114.

Az sayıda ve basit özelliklere sahip mutfak ve temizlik malzemesi, yukarıdaki tespitleri doğrular niteliktedir. Bazı kayıtlarda, nerede ise mutfak malzemesine hiç yer verilmemiştir. Kimi devirlerde, geniş çaplı yemek pişirme ve servis yapmaya yarayan karavanalar mevcut olmamıştır. Tespitler, söz konusu eşyanın sadece menzilhane görevlileri veya sınırlı sayıda ulak ve yolcuların ihtiyacına göre hazırlanmış olduğu intibasını vermektedir. Aynı veriler, özellikle XIX. yüzyılda menzilhane düzenli yemek yapılmadığının işareti sayılabilir. Yemek, içecek, pişirme, servis, saklama aparatlarının sayısı ve özellikleri bunun ispatıdır. Nitekim menzilhane, 1840 yılında postaneye dönüştürülmüş, yemek ve mutfak işleri tamamen söz konusu olmaktan çıkarılmıştır. Dolayısıyla var olan basit ve az sayıdaki mutfak eşyası kaldırılmıştır (Tablo 2).

Mutfak eşyasında olduğu gibi, ısınma ve aydınlatma aparatları, bazen hiç olmamış veya bir iki adetle sınırlı kalmıştır. Bu malzemeler, acil ihtiyaç durumlarında menzilcinin evinden karşılanmış olmalıdır. Söz konusu aletlerin azlığı, menzilhanenin beygirler dışında gece konaklamasına çok da uygun olmadığını gösteren başka bir işarettir (Tablo 2).

Moltke'nin 1830'lu yıllardaki ifadeleri, menzilhanelerin ve tabii olarak Gebze Menzilhanesi'nin bu konudaki durumunu özetler niteliktedir. Onun tespitlerine göre, menzilhane gelen binici önce geniş çizmelerini çıkarırdı. Ocağın başındaki yastıklara dayanarak dinlenmeye başlardı. Bu sırada bir leğenle ibrik getirilir, ellerini yıkaması temin edilirdi. Arkasından tabaksız, küçük ayaklı ve zarf denilen bir fincanla şekersiz, sütsüz ve telveli kahve sunulurdu. Bunu takiben çubuklar getirilir, daha sonra meşin bir sofra serilerek bir sahan pilav ikram edilirdi. Bunun arkasından herkes üzerindeki elbiseyle yatıp uyurdu.³⁴

Tablo 2: Farklı dönemlerde Gebze Menzilhanesi'nin mutfak, temizlik, ısınma ve aydınlatma eşyası

Adı	İşlevi	8 Tem. 1729 ³⁵	8 Mayıs 1804 ³⁶	13 Mart 1808 ³⁷	22 Tem. 1820 ³⁸	5 Mart 1840 ³⁹
Mutfak ve temizlik eşyası						
İbrik	Temizlik		1	1		
İbrik (kahve ibriği)	Kahve servisi		1	2		
Cezbe (cezve)	Kahve pişirme		1	2		
Fıçı	Saklama kabı		1			
Fıçı (pirinç fıçısı)	Saklama kabı			1		
Fincan (Kütahya)	Kahve servisi		8	5		
Güğüüm (kahve güğüümü)	Kahve pişirme		1			
Güğüüm (ocak güğüümü)	Su ısıtma aracı	1				
Güğüüm (şerbet güğüümü)	İçecek servisi			1		
Karavana	Yemek servisi				2	
Karavana (ufak)	Yemek servisi				2	

34 Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 23; bilgi için bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 41.

35 BA, MAD, nr.10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37.

36 BA, D. MKF, 31174, s. 2; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37, 38.

37 Açık renkle gösterilen rakamlar, mirîye; koyu renkli rakamlar, menziliye ait eşyayı göstermektedir. BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

38 BA, D. MKF, nr. 31473, s. 3.

39 BA, MAD, nr.10494, s. 32, 34, 35, 38.

Kefçe (kepçe)	Karıştırma ve servis		1	12		
Kâse	Yemek servisi		1			
Körük (ocak)	Ateş yakma	2				
Leğen (ibrik leğeni)	Temizlik	1	1	2	1	
Leğen (çorba leğeni)	Yemek servisi	1				
Lenger (yayvan, geniş kap)	Yemek servisi		2			
Maşraba (Küçük su kabı)	Su servisi			1		
Sabun çuvalı (boş)	Temizlik malzemesi					
Sac (büyük)	Pişirme aparatı	1				
Sac (küçük)	Pişirme aparatı	3				
Sacayak,	Pişirme aparatı				1	
Sahan	Pişirme, yemek	7	5		2	
Sahan kapağı	Pişirme, yemek		8			
Sini (orta kesim, yıpranmış, eski)	Pişirme aparatı	1	2			
Sitil (kulplu su kabı, eski)	Su taşıma, saklama	3				
Tava (tabe)	Pişirme, yemek			1		
Tava (el tabesi)	Pişirme, yemek	2	1	1		
Tencere ve kapak	Pişirme, yemek		4		2	
Tencere (büyük)	Pişirme, yemek	1				
Tencere (orta)	Pişirme, yemek	4				
Tepsi (orta)	Yemek-içecek malz.			1	1	
Isınma-aydınlatma malz.						
Meşe (büyük)	Isıtma, inşaat	1				
Minkal (bakır)	Isınma aparatı		2			
Minkal (eski)	Isınma aparatı			1	1	
Kandil	Aydınlatma aracı				1	
Şamdan	Aydınlatma aracı	1	2			

Menzilhaneler, asıl olarak binek hayvanı temini için tesis edilmiştir. Hayvanlar ve onlarla ilgili mekânlar veya eşya türleri, menzilhanelerin ikinci esas varlık grubunu oluşturmuştur. Bu mekânların olmazsa olmazı, ahırlardır. Ahırların yanında ot, arpa veya saman ihtiyacını karşılayacak samanlık veya depolar hayati önemi kazanmıştır. Hayvan yemi temini ve saklanması, menzilhaneleri en çok uğraştıran işler arasında yer almıştır. Ahırlar ve hayvan yemlerinin saklandığı samanlıklar veya depolar, menzilhanelerin en hacimli ve önemli fizikî alanları olmuşlardır. Hayvan yemlerinin güzün alınıp depolanması gereği, geniş samanlıklara, depolara ve yüksek meblağlar tutan paralara ihtiyaç doğurmuştur. Bunların tamamlayıcısı olarak da çeşme veya kuyular yer almıştır.⁴⁰

40 Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 177; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-37.

Tablo 3: Farklı dönemlerde Gebze Menzilhanesi'nin, beygir, koşum takımı, yem vb. eşyasını gösterir liste

Yaşar
BAŞ

Adı	İşlevi	8 Tem. 1729 ⁴¹	8 Mayıs 1804 ⁴²	13 Mart 1808 ⁴³	22 Tem. 1820 ⁴⁴	5 Mart 1840 ⁴⁵
Hayvan, taşıma, koşum takımı						
Araba (yıpranmış, eski)	Taşıma aracı					6
Araba (müstamel, kullanılan)	Taşıma aracı					4
Bargir	Yük hayvanı	153				
Bargir (evsât)	Yük hayvanı					8
Bargir (tuvânâ, ulyâ)	Yük hayvanı			23		28
Bargir (ednâ)	Yük hayvanı			5		21
Belleme (semer altlığı, eski)	Koşum takımı					10
Belleme (semer altlığı, müst.)	Koşum takımı					21
Eğer (çürük)	Koşum takımı			2		9
Kaltak (Eğer, sürücü eğeri)	Koşum takımı	15		7	20	
Kantarma (sürücü kantarması)	Koşum takımı	15				
Kolan (semer kolanı)	Koşum takımı	4		7		
Koşum (çürük)	Koşum takımı					10
Köstek	Koşum takımı			5		
Kuskun (yeni)	Koşum takımı			6	1	
Mutaf çulu (yeni)	Koşum takımı	7				
Palan (müstamel)	Koşum takımı				83	
Paldım (semer paldımı)	Koşum takımı	4		2 + 4	18	
Pâla (bâla, pâle, pele, çürük)	Koşum takımı					17
Pâla (bâla, pâle, pele, kesme)	Koşum takımı			22		
Semer	Koşum takımı			2		
Semer (yıpranmış, eski, hurda)	Koşum takımı	10			40	7
Semer (müstamel)	Koşum takımı	10		9		6
Terbiye (çürük)	Koşum takımı					10
Yular	Koşum takımı	5,5 deste		10 + 55		
Zahme (üzengi asılan kayış)	Koşum takımı			20	11	

41 BA, MAD, nr.10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37, 38,51 vd.

42 BA, D. MKF, 31174, s. 2; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31, 37, 38, 51 vd.

43 Listede açık renkle gösterilen rakamlar, mirîye ait; koyu renkli rakamlar, menzilciye ait eşyayı göstermektedir. BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

44 BA, D. MKF, nr. 31473, s. 3.

45 BA, MAD, nr.10494, s. 32, 34, 35, 38.

Hayvan yemi						
Alef (yulaf), kantar, kıyye	Hayvan yemi		1200			
Saman	Hayvan yemi	3600 kıy		600 kantar	35000 kıy	
Saman (sığır damında mevcut)	Hayvan yemi	50 kıyye				
Şaîr (arpa), keyl	Hayvan yemi	300	145	145	420	
Hayvanlarla ilgili diğer malz.						
Bel çekisi	Tartı aleti			1		
Çuval, (yeni)	Tahıl, saman taşıma				5	6
Çuval	Tahıl, saman taşıma				15	
Demir çubuk, kıyye	Mobilya, inşaat					18
Demir hurda, kıyye	Mobilya, inşaat					5
Güğüm (büyük sığır güğümü)	Hayvan sulama			1		
Kalbur (arpa kalburu)	Tahıl ayırıştırma				1	
Kapan	Hayvan yakalama			25		
Katran, kıyye	Sağlık malz, Nem önl.			5		2
Kova (kuyu kovası)	Hayvan sulama aparatı				1	
Mih (nal mihı)	Nal çakma malzemesi	3000		1500		
Nal çubuk 3 (kesim)	Hayvan ayak aparatı					
Nal (kesim)	Hayvan ayak aparatı	112		120 + 160		
Torba (beygir torbaları, eski)	Yem taşıma malzemesi	153				
Torba (müstamel)	Yem taşıma malzemesi				2.5 deste	15
Urgan	Yük bağlama			2 + 18	?	

Menzilhanelerin ikinci esas varlık grubunda, hayvanlar, arabalar, koşum takımları, hayvan yemleri ve diğer hayvan malzemeleri olmak üzere beş tür varlık veya eşya bulunmuştur. Doğal olarak bu türden varlıklar, menzilhanelerin en kalabalık ve önemli değerleri ve eşyası arasında yer almışlardır (Tablo 3). Gebze Menzilhaneleri'nin esas varlığı da beygirler ve koşum takımları olmuştur. Ulak beygirleri, menzilhane teşkilatının bel kemiğini oluşturmuşlardır. Menzilhane, Anadolu'nun önemli ulaşım ağlarını birbirine bağlamıştır. Konumu itibarıyla fazlaca beygir beslenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Menzilhane, mirîye veya menzilcilere ait olmak üzere, ortalama yüz beygire sahip olmuştur.⁴⁶ 1840 yılı kayıtlarına göre, az sayıda da olsa postanede günün şartlarına göre araba kullanmaya başlanmıştır (Tablo 3).

Menzilhanelerin eşyası arasında bulunan beygir koşum takımları, belki bugün bir kısmı bilinmeyen ad ve türlerden oluşmuştur. Atın üzerine binip oturmak veya yük bağlamak için, bugün de kaltak, eğer, palan, semer adları ile bilinen ve birbirine yakın işlevleri olan yumuşak ve enli biniş malzemeleri kullanılmıştır.

Semerin altına, atın terini alması ve semerin acıtmaması için atın belini örtecek şekilde, belleme adı verilen bir tür örtü konulmuştur. Semeri, sağlamlaştırmak için, atın semerine bağlanıp, kuyruğunun altından geçirilen kuskun veya paldım adları ile bilinen ve yine birbirine benzer işlevi olan kayış türleri yer almıştır. Atın başına, soğuk, sıcak ve terden korumak için bâla, pâla, pele, şeklinde ifade edilen örtüler konulmuştur.

Azılı atları kontrol etmek veya dizginlemek için, ağzına veya boynuna “kantarma veya terbiye” adlı demir dizginler takılmıştır. Bu malzemeler, yuların atın başına veya başlığına gelen kısmına bağlanacak şekilde yapılmıştır. Koşum esas itibarıyla hayvanın arabaya takılması, araba ve benzeri tekerlekli şeylerin çekilmesine yardımcı olan bir eşyadır. Köstek adı verilen bağ, beygirin kaçmasını önlemek için hayvanın iki veya üç ayağına vurulmuştur. Ata binmek için üzengi takılmış, bunların atın sırtında durması için “zahme” denilen bir tür kayış tutturulmuştur. Söz konusu aparatlar, bu gün de kullanıldığı gibi atı dizginlemeye, arabaya koşmaya, binmeye, yük yüklemeye, yemlemeye ve kontrol altında tutmaya yaramıştır. Sulama, nallama, tımar etme ile ilgili malzemeler de dikkati çeken beygir malzemeleri olmuştur. Kalın veya ince halatlardan oluşan organlar⁴⁷ ise, tabii ki eşya taşımak için kullanılmıştır (Tablo 3).

Menzilhanelerde görülen, ancak türü belirtilmemiş olan katran, organik maddelerden kuru damıtma yoluyla elde edilen, sıvı yağ kıvamında, kara renkli, ağır, is kokulu, suda erimeyen bir maddedir. Ahşap kısımların, ahır, depo, samanlık gibi yapıların nem ve böceklerden korunması ve çürümesinin önlenmesi için kullanılmıştır. Nemi ve böcek girişini önlemek için inşaat döşemesine veya temellerinin dış tarafına sürülmüştür. Bu madde, mikrop öldürücü olarak hayvanların uyuz ve yaralarının üzerine de sürülmüştür.⁴⁸ Bu arada hayvanın sağlıklı yürüyebilmesi amacıyla nal ve atın tırnağına çakmak için kullanılan mıhlar da menzilhanelerde kullanılan önemli malzemeler arasında sayılmıştır. Nal değişim dönemlerine denk gelen bazı sayımlarda, iki malzemedan fazlaca bulunduğu görülmüştür (Tablo 3).

Yıllara Göre Mal Varlığı ve Birim Eşya Fiyatları

Gebze Menzilhanesi ile ilgili olarak 1808, 1820 ve 1840 yıllarında menzilhanenin eşya türleri, sayıları, mal varlığı hakkında tespitler yapılmıştır. Bir kısım eşyanın birim fiyatlarına yer verilmiştir. 1808 yılında menzilciye ait eşyanın; 1820 ve 1840 yıllarında ise, mirî veya menzilciye ait günlük kullanım eşyasının birim fiyatları gösterilmiştir (Tablo 1-3).

Verilere göre, menzilhanenin, menzilci ve görevlilerle ilgili dört; hayvanlarla ilgili üç grup olmak üzere toplam yedi sınıftan oluşan müstemilatı, yıllar bazında değişim geçirmiştir. İnsanların temel ihtiyaçları ile ilgili mefruşat-oturma, giyim-yatak-örtü, mutfak-temizlik ve ısınma-aydınlatma eşyasında, sayı, fiyat ve gruplar bakımından farklılaşmalar görülmüştür. Mesela 1808’de mevcut olan beylik battaniye, iskemle, minder, seccade, beledi ve kadife yastık türlerinden oluşan mefruşat-oturma grubundan, en basit gezici oturma eşyası olan iki ahşap iskemle 1820’de ortadan kalkmıştır. Mefruşat-oturma grubundaki eşya, 1808 yılına kıyasla 1820 yılında sayı olarak % 40 oranında artmıştır. Buna karşılık, 1839 yılında teşkilatın postaneye çevrilmesi ile söz konusu varlıklar menzilhanelerden çıkarılmıştır.

47 İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 151, 176, 922, 926, 1334, 1335, 1483, 1693; Beygir malzemeleri ve koşum takımlarının ayrıntılı açıklaması için ayrıca bkz. Cemal Çetin, *Anadolu’da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 51 vd.

48 Kaynak: <http://katran.nedir.com/#ixzz2yg08INTH>. Erişim tarihi: 12.04.2014.

Menzilhanenin, battaniye, keçe ve giyim gibi yatak ve örtü grubu, 1808 yılında yer almamıştır. 1820 yılında, her biri 1,5 kuruştan iki battaniye ve toplam 32 kuruş sayılan eskimiş ve yıpranmış 18 keçe kaydedilmiştir. 1840 yılında keçeler görülmez olmuştur. Bunların yerine, yeni beylik abiyeler (?) yer almıştır. Bunların sayısı, 1839 yılı sonlarında 24 iken, 5 Mart 1840'da 64'e yükselmiş ve her birine ortalama 18 paralık birim fiyat biçilmiştir. Aynı tarihte yatak-örtü grubundan olup 12 kuruş değer biçilen bir cibinlik ilk defa menzilhane kayıtlarına girmiştir.

Mutfak ve temizlik eşyasına gelince, 1808 yılında menzilciye ait her biri 20 para değerindeki 12 yemek kepçesi dışındaki eşya tamamıyla mirî adına kaydedilmiştir. Cezve, pirinç fıçısı, fincan, şerbet güğümü, ibrik, kahve ibriği, leğen ve maşrapa gibi eşyadan ibaret malzemenin her birinin sayısı bir iki adetle sınırlı olmuştur. 1820 yılında, bu malzemeden sadece 2 kuruş değerindeki 1 leğenin adı geçmektedir. Bununla beraber, yine sayıları bir iki ile sınırlı, 2 büyük, 2 küçük karavana, 1 sacayak, 2 sahan, 2 kapaklı tencere ve 1 tepsi alınmıştır. Adı geçen eşyanın her birine birim fiyat olarak 15, 4, 2, 15, 15, 10 akçelik değerler biçilmiştir. 1840 yılında bu eşya grubu ortadan kaldırılmıştır.

Isınma ve aydınlatma grubunda yer alan eşya, 1808'de 1 mangal, 1820'de 10 kuruşluk eski bir mangal ve menzilciye ait 3 kuruşluk bir kandilden ibaret kalmıştır. 1840'ta ısınma grubu da ortadan kaldırılmış gözükmemektedir. Ancak ısınma ihtiyacı görmezden gelinemeyeceğine göre, başka şekilde kaydedilmek suretiyle kullanılmış olmalıdır.

Menzilhanelerin en önemli günlük kullanım eşyası, esas itibarıyla hayvan, hayvan koşum malzemesi ve bunlarla ilgili malzemelerden oluşmuştur. İlk devirlerde, bu eşyanın bir kısmı mirîye bir kısmı menzilciye ait iken, 1839'dan itibaren bütünü mirî adına geçirilmiştir. Bu tarihten itibaren menzilhanelerin özel eşyasının postanelerde resmî bir değeri kalmamıştır.

Müştemilat olarak en önemli değerler, şüphesiz beygirler olmuştur. Menzilhanenin beygir sayısı, 1729'da 153; 1808'de bütünü menzilciye ait 23'ü genç ve iyi; 5'i adi cinsinden olmak üzere, toplam 28 idi. 1820 yılında, menzilhane adına beygir kaydı yapılmamıştır. Menzilhane, beygirsiz olamayacağına göre, bu beygirler başka bir şekilde kayda geçirilmiştir. Aralık 1839'da mirî adına 65 beygir olduğu tespit edilmiştir. Bunların altısı, 21 Aralık 1839-4 Şubat 1840 tarihleri arasında telef olmuştur. 5 Mart 1840'ta toplam beygir sayısı 57'ye düşmüştür. Buna göre, son bir ay içerisinde 2 beygir daha ölmüştür.

Görüldüğü kadarıyla, beygir bakımı önemli, ağır ve problemleri bir iş olmuştur. Zor ve devamlı yük işleri, bakımsızlık ve hastalıklar, hayvan ölümlerinde rol oynamıştır. Bu arada hayvan fiyatları da belki hastalık, hayvan bulamama ve paranın değer kaybı dolayısıyla zaman geçtikçe yükselmiştir. Mesela, 1808 yılında beygirin en ucuzu 55, en iyisi 145 kuruş iken, 1840 yılında sırasıyla en ucuzu 100, orta kıymetteki 300 ve en iyisi 500 kuruşa çıkmıştır. Aynı şekilde kullanışlı bir semer, daha önce 5 kuruş iken, 1840 yılında 12 kuruş olmuştur. Beheri 40 kuruşluk 4 yeni; beheri 25 kuruşluk 6 eski ve yıpranmış araba, kullanılan araçlar listesine girmiştir. Genel olarak bakılacak olursa, devrin enflasyonist etkisinin arz ve talebe göre fiyatlarda yükselmeye sebep olduğu söylenebilir.

1808 yılına göre, 1820 yılında hayvan koşum malzemelerinin türü eksilmiş, ancak kullanılan palan ve eski-yeni semerlerin miktarı artmıştır. 1808 ve 1840 yılı kayıtlarında mevcut hayvan malzemelerinden nal, mih ve diğer yardımcı malzemelerin genelinde artış görülmüştür. Bu durum, mart ayı başlarında beygirlerin nallarının yenilenmiş olmasından kaynaklanmıştır. Aynı yıl içinde cibinlik demiri, tabanlı Rus demiri, hurda ve yeni demir çubuklar ile çuval, katran ve çivinin bolca mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, eşya tespiti sırasında menzilhane, fiziksel olarak da bakım-onarım söz konusu olmuştur.

Menzilhanelerin önemli varlıklarından bir diğer grubu hayvan yemleri oluşturmuştur. 1820 yılında menzilhane için 3760 kuruş harcanmıştır. Giderin 2187,5 kuruşu, kıyyesine (okka, ûkiyye, kıyye, 1282 gr)⁴⁹ 2,5 para ödenen 35.000 kıyyelik saman için yapılmıştır. Arpanın kilesine ise yaklaşık 70 para takdir edilmiştir. 1840 yılında saman ve arpa gibi hayvan yemleri, menzilhanenin mirî kayıtlarından çıkarılmışlardır (Tablo 1-3).

Sonuç

Osmanlı devri menzilhaneleri hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda genellikle menzilhanelerin işlevi, hangi yol ağı üzerinde ve nerede bulunduğu, görevlileri ve benzeri alanlar üzerinde durulmuştur. Yeterli kaynak ve bilgi elde edilememesi dolayısıyla bazı menzilhanelerin durumu hakkındaki değerlendirmelerde ayrıntılara girilememiştir. Gebze Menzilhaneleri hakkında diğer menzilhanelere kıyasla çok daha geniş incelemeye yarayacak arşiv vesikalarına ulaşılmıştır. Bu kaynaklara dayanarak XVIII. ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Gebze Menzilhaneleri'nin tarihçesi, coğrafi konumu, fizikî yapısı, müstemilâtı, menzil idaresi, menzilhaneleri ve diğer görevlileri, gelir-gider kaynakları, beygir sayısı, beygirlerin kullanım sıklığı ile ilgili geniş bilgiler elde edilebilmektedir. Bu veriler, başka menzilhanelerin durumu hakkında da kısmen aydınlatıcı özelliklere sahiptir. Menzilhanelerin fizikî yapısı ile mirîye ve menzilhanelere ait mal varlığı veya günlük kullanım eşyasının mahiyeti bu konuya örnektir. İncelemede, menzilhanelerin günlük kullanım eşyasından mefruşat-oturma grubu, giyim-yatak-örtü grubu, mutfak-temizlik eşyası, ısınma-aydınlatma aparatları, hayvan sayısı, taşıma araçları, koşum takımları, hayvan yemleri ve hayvanlarla ilgili diğer malzemeler hakkında kayda değer tespitler ortaya konulmuştur. Söz konusu günlük kullanım eşyasının sayıları ve birim eşya fiyatları açığa çıkarılmıştır. Menzilhanelerin önemli bir temsilcisi olarak öne çıkan Gebze Menzilhaneleri örneğinde, devrin şartlarında menzilhanelerin fizikî yapıları, kullanım eşyası ve bu eşyanın birim değerleri tespit edilmiştir. Menzilhaneler varlıklarının genel olarak nelerden oluştuğu gösterilmiştir. Söz konusu bilgiler, genelde iktisat tarihi ve şehir tarihi açısından, özel olarak Gebze ve Bölge Tarihi bakımından önem arz etmektedir.

49 Ükiyye (Kıyye), 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1746.

EKLER

Menzilhane Hamamı (KBB Arşivi)

Menzilhane Hamamı (KBB Arşivi)

KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)**

- Ali Emiri. I. Abdülhamid (A. E. SABH. I), nr. 50/3563.
- Ali Emiri. III. Osman (A. E. SOSM. III), nr. 16/1044.
- Cevdet Nafia (C. NF), nr. 16/774, 17/846, 31/1539, 1540.
- *Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF)*, 31174, 31225, 31473, 31481.
- Hatt-ı Hümayun (HAT), nr. 760/35892, 1415/57806.
- *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*,nr.10492, 10494.
- *Maliye Nezareti Masarifat Defterleri(ML. MSF)*, nr. 1923, 2126.

Araştırma Eserleri, Makaleler ve Web sayfası

- Altunyan, Sema, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, c. X, Ankara 2002, s. 913-919.
- Aysal, Necdet, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 40, Kasım 2007, s. 523-543.
- Baş, Yaşar, "XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhaneleri", *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, p. 101-126.
- Çetin, Cemal, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2009.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Ulaşım ve Yol Sistemi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 3, İstanbul 1991, s. 127-128.
- -----, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.
- <http://katran.nedir.com/#ixzz2yg08INTH>. Erişim tarihi. 12.04.2014.
- <https://www.google.com.tr/search?q=menzilhane+hamamı+gebze&biw=1680&bih=917&tbm=Erişim> tarihi. 14.04.2014.
- Moltke, HelmuthVon, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969.
- Müderrisoğlu, Mehmet Fatih, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 920-926.
- Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 2010.
- Parlatur, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011.
- Sak, İzzet, Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2004, s. 179-221.
- Yazıcı, Nesimi, "II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (28-30 Haziran1989)*, *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 157-192.
- -----, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı. 3, s. 333-377.